

Fred Puss

Eesti isikuloo keskuse juhataja,
suguvõsade ja perekonnanimedede uurija

Perekonnanimedede uurimise piirkondlikke eripärasid

Nimed puudutavad meist igaüht. Perekonnanimed saame tavaliselt oma esivanematelt ning nende algne tähendus on sageli sama hägus kui eesnimedelgi. Kui palju üldse Eestis perekonnanimesid on pandud, palju neist on pandud vaid ühele perekonnale? Kas perekonnanimesid pandi üle Eesti igal pool samamoodi? Kuidas selgitada välja, mida nimi tähendab?

Eesti perekonnanimedede arv ja esinemissagedus

Eesti elanikel on praegu umbes 137 000 eri perekonnanime. Neist peaaegu kolmandik on vähemalt viie kandjaga ning üle kolmandiku vaid ühe kandjaga. Puudub siiski ülevaade, kui palju neist nimedest on tekkinud Eestis ja kui palju väljaspool. Üldise perekonnanimedede paneku käigus anti või võeti Eestis 1820.–1830. aastail 70 000 perekonnale või suguvõsale 31 000 erinevat perekonnanime. Paljud neist häabusid juba nimesaajate surmaga, veelgi enam mõne põlvkonna jooksul. Kohe hakkasid ka nimed muutuma ning eelmainitud 137 000 nime hulgas on ka tegelikult vaid väikese erinevusega samu nimesid (näiteks Lepik ja Leppik).

Perekonnanimedede paneku käiku on siin-seal käsitletud ning analüüsitud on ka kindlas piirkonnas pandud nimesid, kuid monograafiat sel teemal pole kirjutatud. Selle teevad piirkondlikud eripärad ka väga töömahukaks. Perekonnanimedede paneku käigus tekkinud perekonnanimedede kohta on vastava andmebaasi¹ loonud ajaloo professor Aadu Must toonud

¹ Siin ja edaspidi tugineb perekonnanimedede statistika Aadu Musta koostatud onomastika andmebaasile (ilmunud ka CD-publikatsioonina aastal 1995), mis on

välja enamasti kaks arvu – 41 000 pandud perekonnanime (edaspidi siin tekstis *nimi*), millest 29 000 on unikaalsed ehk pandud vaid ühes kohas. Selliseid arve pole siinkirjutajal õnnestunud sama andmebaasi põhjal tuletada, seepärast toome välja veidi teistsuguse statistika. Andmebaasis on 70 368 kirjet, millest iga kirje näitab perekonda või suguvõsa (edaspidi siin tekstis *pere*), kes mingi nime Eestis sai. Nendest nimedest 22 000 on pandud vaid ühele perele ning sellist nime pole mujal Eestis pandud. 8844 nime on sellised, mida pandi mitmes kohas ning enamasti mitmele perele (näiteks nime Saar pandi 210 perele, Tamm 206 perele, Johanson 170 perele jne), kokku 48 368 korral. Nendest omakorda 3856 on pandud vaid kahes kohas, kuid nende puhul pole sageli tegu kahe suguluseta perega, vaid naabermõisadega, kus sama pere liikmed samal ajal vastava nime said. Seetõttu võib suure osa nendestki lugeda tegelikult unikaalseteks, kuid kindlasti mitte kõiki.

Näiteks nimi *Specht* (sks 'rähn') pandi Järvamaal² Ambla ning Pärnumaal Pärnu kihelkonnas ning nendel peredel üsna tõenäoliselt sugulus puudub. Nimi *Straatmann* pandi aga Tartumaal Rõngu kihelkonna Hellenurme mõisas ning Otepää kihelkonna Päidla mõisas. Tegu on naabermõisadega, seega elasid ühe pere liikmed usutavalt kahes mõisas ning tegelikult tuleb see nimi lugeda ühele perele pandud nimeks. Täpsem analüüs nõuaks aga kõikide nimede ja mõisakomplekside (millest tuleb juttu allpool) põhjalikumat uurimist ning on teostatav vaid väiksemate piirkondade kaupa. Seega, kokkuvõttes võib öelda nimede arvu kohta, et Eestis pandi umbes 70 000 korral 31 000 nime, millest umbes 24 000 ehk üle kolmveerandi pandi vaid ühele perekonnale ühes (või kahes) kohas. Juba ühed esimesed perekonnanimede panekust kokkuvõtete tegijad Edgar Rajandi ning Helmut Tarand (1966) viitasid, et Eestis on erinevate nimede arv sama kui 40 korda suurema rahvaarvuga Prantsusmaal. Jutt käis küll 20. sajandi keskpaiga arvudest.

---

kasutatav ka veebis (<http://www.ra.ee/apps/onomastika>). Siinkirjutaja on andmebaasi oma tarbeks 15 aasta jooksul parandanud ja täiendanud, seega tulemused võivad erineda veebiversiooni omadest.

² Artiklis on kasutatud kuni 1920. aastani kehtinud haldusjaotust (st puuduvad Valga- ja Petserimaa).

Eesti- ja Liivimaal pandud perekonnanimede erinevused

Suurimad piirkondlikud eripärad on rahvakultuuris ja traditsioonides sageli Põhja- ja Lõuna-Eesti ehk vastavalt Eestimaa kubermangu ja Liivimaa kubermangu Eesti ala vahel. Perekonnanimede panekul on erinevused kubermanguti samuti olemas, kuigi need pole olnud kõige suuremad mõjutajad ning kubermangu piires on palju erinevusi. Samuti leidub mõlema kubermangu mõnes piirkonnas samu jooni teise kubermanguga.

Kõige üldisem erinevus kubermanguti on nimede keelsus. Täpsemaid andmeid selle kohta on eriuurimuste puudumisel raske tuua, kuid võrdleme näiteks levinumaid saksakeelsete lõppudega perekonnanimede esinemist.³ Olgu siinkohal öeldud, et Eestimaal oli perekonnanimede paneku ajal umbes 285 000 ning Liivimaa Eesti osas 370 000 elanikku. Tegu on väga ligikaudsete arvudega, kuna arvestama peaks seisusi (perekonnanimed said ju talupojad, mitte aga vabad inimesed) ning fiktiivse rahvastiku probleemi (paljud hingeloendites kirjas olevad inimesed ei elanud tegelikult seal, kus nad kirjas olid). Igatahes võib arvestada tolleaegse Eesti ala elanikest veidi üle poole ehk 56% Liivimaa ning 44% Eestimaa alla. Seega jagunes rahvaarv enam-vähem pooleks ning ülevaade mingite nimetüüpide levikust kubermanguti ei ole oluliselt mõjutatud absoluutarvude erinevusest.

-berg lõpuga nimesid on 2500, neist Liivimaal 651; *-mann* lõpuga 5020 (1216); *-son* lõpuga 2701 (2004). Siit tuleb välja kummaline asjaolu, et *-berg* ja *-mann* lõpuga nimesid oli Liivimaal mitu korda vähem, kuid *-son* lõpuga nimesid samavõrra rohkem. Omamata võimalust kasutada peale nende tüüpiliste nimelõppude muid võimalusi eristamiseks nimede keelsust, võib empiiriliste teadmiste põhjal öelda, et Eestimaal pandi rohkem saksakeelseid nimesid kui Liivimaal ning see näitab rohkem nimepanijate (mõisnike, mõisavalitsejate) enda valikut, vastandina talupoegade valikule.

Liivimaa nimede eestikeelsust kinnitavad ka näited igapäevasõnavarast. Nimesid Tamm, Kask, Saar, Kuusk, Mänd pandi Eestimaal 274 korral, Liivimaal 525 korral (vastavalt 34% ja 66%). Nimesid Männik, Kuusik, Tammik, Kaasik, Lepik pandi Eestimaal 180 korral, Liivimaal 254

³ Andmebaasis on nimed esitatud algkujul ning ühtlustatud kujul (näiteks Abramson, Abramsohn, Aabramson jne on ühtlustatud Abramsoniks). Analüüsiks on kasutatud ühtlustatud nimekujusid. Algkujul nimede esitamisel on need kaldkirjas.

korral (41% ja 59%). Nimesid Ilves, Karu, Rebane, Hunt, Jänes pandi Eestimaal 102, Liivimaal aga 305 korral (25% ja 75%). Sellise sõnavara puhul peab arvestama aga murdekeelt ning see tõenäoliselt tõstaks Liivimaa osakaalu veelgi.

Eriti tugevalt tulebki murdekeel esile linnunimetustes, kus on väga selgelt näha, et Mõtus pandi nimeks vaid Liivimaal, ka „Väikese murdesõnastiku” levikukaardi järgi on sõna levinud seal ja Lõuna-Läänemaal. Metsis pandi nimeks vaid Eestimaal, murdesõnastiku järgi esines teda samuti rohkem Eesti- ja Saaremaal. Sisask pandi nimeks vaid Liivimaal, Ööbik aga vaid Eestimaal (ning ühe korra Saaremaal). Ööbik on „Väikese murdesõnastiku” järgi levinud aga üle Eesti, *sisask* peaaegu eranditult Liivimaal. Seega on võimalik nimepaneku põhjal jälgida isegi murdesõnavara ajalist muutust.

Eesti- ja Liivimaa vahel on erinevus ka ühe nime saajate hulgas. Põhjalikumaid andmeid pole uuritud, kuid jällegi ütleb empiiriline kogemus, et Liivimaal on rohkem olnud suuri suguvõsapid, kellele pandi sama nimi. See võib olla tingitud asjaolust, et Liivimaal oli rohkem piirkondi, kus nimepanekuga tegelesid kirikuõpetajad ning nendel oli parem ülevaade sugulussuhetest ja soov neid jälgida. Eestimaal pandi üks ja sama nimi keskmiselt 8 inimesele, Liivimaal aga 11 inimesele.

Senises uurimistöös on siinkirjutajal ette tulnud kõige suurem ühe nime saajate arv 143. Tegu oli nimega *Pier* Tartumaal Ahja mõisas. Siiski ei olnud tegu ühe suguvõsaga, vaid sellega, et mõisavalitsus pani kõikidele Piiri taludes (mida suures Ahja mõisas oli kümmekond) elavatele talupoegadele selle nime. Võnnu koguduse pastor Körber aga toimetas oma koguduseliikmete nimedega omaette ning pani neile nimed sugulussuhete järgi. Seetõttu on hingeloendis Piiri nime kandnud perekonnad kirikuraamatutes nimedega *Kripson, Plaks, Pri, Kilter, Wanna, Kramann, Paber, Ripso, Grünberg, Piir* jt. Osa nimesid eksisteerisidki paralleelselt kahes eri dokumendiliigis kuni 20. sajandini, mil hiljemalt perekonnametrite sisseseadmisega 1930. aastail fikseeriti igale isikule ametlikult üks perekonnanimi ning paralleelnimed kadusid. Fikseerimisel eelistati üldiselt kirikuraamatutes kirjas olnud nimesid.

Kõige suurem tõenäoliselt ühest suguvõsast pärit inimeste hulk, kes said ühe nime, oli Mihkli kihelkonna Koonga ja Riintali naabermõisades elanud Kiiskade suguvõsa – neid oli 84. Väga suur oli ka Suure-Jaani

kihelkonna Ängi mõisa Reimannide suguvõsa, kus nimesaajaid oli 50 ehk iga viies selle mõisa talupoeg oli Kiisk.

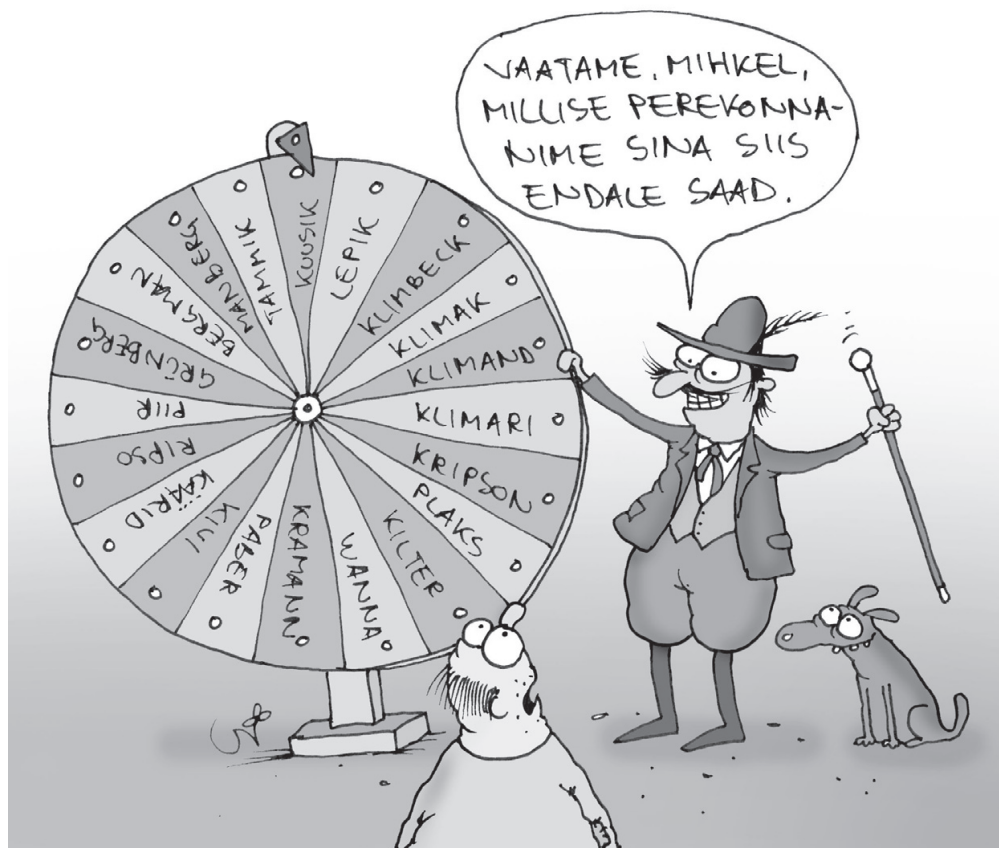
Võrumaal pandud perekonnanimede eripärad

Nimede panekul eristub ülejäänud Eesti piirkondadest selgelt Võrumaa. Esiteks, kahes Võrumaa kihelkonnas pandi perekonnanimed enne üldist nimepanekut. Neist teada ja tuntud on Kanepi, kus pastor Roth pani aastal 1809 oma koguduseliikmetele perekonnanimed (kokku 641 nime). Vähem tuntud on Vastseliina kihelkond, kus pastor Masing (tuntud keele- ja kirjamehe mitte väga lähedalt sugulane) hakkas perekonnanimesid kirikuraamatusse sisse kandma 1820. aasta jaanuari keskpaigast päeva-pealt, lisades märkuseks, et „järgnevalt sisse kantud lapsed on sündinud Liivimaa talurahvaseaduse alusel vabadena”. Kuu aega hiljem tegi ta veel teisegi uuenduse, võttes veebruari lõpus kasutusele õ-tähe.⁴

Lisaks neile võtsid ka teistes Võrumaa kihelkondades perekonnanimede panekust agaralt osa pastorid. Põlva pastori Schwartzi ja Röpina pastori Helligeri kohta on see teada ka rahvapärimusest. Rõuge pastori Marpurgi käekirja paistab samuti kogu kihelkonna ulatuses. Kõik need pastorid olid ametis olnud alla kümne aasta, ehk oli neil just seetõttu veel tarmukust asjaga rohkem tegeleda. Võnnu Körber oli küll juba eakas, kuid tänu oma laialdastele kultuurihuvidele pole tema osavõtt nimepanekust üllatav.

Röpina sai aga oma pastori tegevuse kaudu Eesti unikaalseimad perekonnanimed. 80% seal pandud nimedest on pandud ainult Röpina kihelkonnas. Unikaalseks teeb need pastori loodud süsteem, kus ta kasutas põliseid suguvõsa- ehk lisanimesid, liites nendele juurde tüüpilisi või ka oma väljamõeldud lõppe. Nii said Kliima lisanimega talupojad endale perekonnanimedeks *Kliimbeck, Klimak, Klimand, Klimann, Klimari, Klimask, Klimaski, Klimats, Klimberg, Kliming, Klimson, Limak, Limann, Limask, Liming*, Siila lisanimega talupojad aga *Siilbeck, Siilbaum, Siilberg, Siilson, Silak, Siling, Siliwand, Siliwask, Silaberg, Silanarrusk, Siland, Silason, Silats, Silmanson, Sälits* jne. Pastor Heller ei piirdunud vaid Röpina administratiivkihelkonnaga – tema kogudusse kuulusid paljud teisel pool järve Venemaal elanud eestlastest luterlaste perekonnad. Nemadki said perekonnanime, kuigi Venemaal vabastati talupojad pärisorjusest

⁴ EAA.1271.2.4:232, :234, lk 460, 464.

40 aastat hiljem (1861) ning perekonnanimed anti neile üldiselt alles siis. Venemaalt on pärit kõik Kergatsi lisanime järgi loodud nimed (Kergand, Kergandberg, Kergats) – enamik neist tuli Eestisse alles 1943. aastal, kui Saksa okupatsioonivõimud eestlased Oudovamaalt evakueerisid.

Peale Võrumaa on veel vähemalt Muhu kihelkond selline, kus perekonnanimed pani pastor. Kokku on pastoreid pandud ligi 7% perekonnanimedest. Edasise uurimise käigus võib välja tulla veel mõni selline piirkond, kuid üldiselt on mujal Eestis nimepanekuga tegelenud mõisa-avalitsused, kes võisid küll ka pastorit nõu ja abi saada.

Mitu mõisa – üks mõisnik

Oleme harjunud kuulma fakti, et Eestis oli üle 1000 mõisa (täpsemalt isegi kuni 1400). Mitu mõisapiirkonda võisid aga eri aegadel moodustada mitme peale ühise mõisakompleksi. Mõned mõisakompleksid eksisteerisid sajandeid ning sageli ühendati kõrvalmõis (omaette rüütlimõis, mis kuulus aga naabermõisas elavale mõisaomanikule) lõpuks peamõisaga. Võis aga ka olla ajutisi mõisakomplekse, kus üks rentnik rentis korraga

mitut kõrvuti asetsevat mõisa, mis kuulusid mõnikord lausa eri omanikele. Mõisakomplekside olemasolu nimepaneku ajal peab analüüsima, nii saab võrdlemiseks võimalikult suure koguse nimesid ning pandud nimedest ka tervikpildi.

Hea näide ühest ajutisest mõisakompleksist on Rapla, Alu, Valtu, Hertu ja Hõreda mõisad.⁵ 1828. aastast kuulusid neist neli esimest Udelide (Apanaažide) departemangule, mille omanduses olid nad 1858. aastani apanaažimõisadena.⁶ Mõisad riigile müünud krahv Paul von Tiesenhausen ise asus elama Seli mõisa. Samas rentis ta aga vähemalt 1834. aastal veel Alu-Rapla ja Valtu-Hertu mõisu edasi. Nimelt andis ta 20.04.1834. aastal Selis olles volikirja mõisavalitseja Reinwaldtile Alu-Rapla ning 17.04.1834. aastal Valtus olles Valtu-Hertu mõisade hingleoendite esitamiseks kroonupalatile.

Analüüsides kirikuraamatute sissekandeid (kes käis kelle lapse sünni puhul vaderiks), tundub tõenäoline, et neli mõisa moodustasid ka pärast 1828. aastat tegelikult ühe majanduskompleksi. 1834. aastani olid need rendil parun Tiesenhauseni käes mõisavalitseja Reinwaldti majandamisel ning alates 1834. või 1835. aastal oli kompleks rendil parun Robert Roseni käes mõisavalitseja Johannsohni majandamisel. Varem oli Rosen sealkandis nähtavasti ainult Hõreda (Juuru kihelkonnas) mõisahärra. Samuti viitab sellele, et mõisad olid lähedalt seotud, Eestis haruldaste ladinapärase -us lõpuga perekonnanimede suur hulk nendes mõisades (vt altpoolt). Peamõisaks tuleb sel perioodil lugeda Valtut, kuna parun Rosen elas seal ning sinna oli parun Tiesenhausen 1820. aastatel rajanud silmapaistva mõisasüdame.

Kõigi viie mõisa perekonnanimede nimekirjad (mis esitati aprillis 1835, dateeritud neist pole ükski peale Hõreda, mis kannab kuupäeva 30.04.1835) on kirjutatud sama käekirjaga, mis on erinev Rapla kihelkonna teiste mõisade nimekirjadest. Huvitava nüansina on igas mõisas pandud perekonnanimede arv loendi lõpus kokku liidetud. Seda ei esine teiste Rapla kihelkonna mõisade puhul ning seda pole siinkirjutaja kohanud ka teistes kihelkondades. Lisaks on neljale Rapla kihelkonna nimekirjale (st välja jääb Hõreda) ühine see, et viidatakse võrreldes 1816. aastaga ümber

⁵ Järgneva kokkuvõtte allikas: Puss, Fred. Vürst 81204. Perekonnalooline uurimus. Tartu, 2009. Koopia Eesti isikuloo keskuses.

⁶ *Apanaaž* – valitseva dünastia mittevalitsevatele liikmeile riigi poolt antav elatis.

asunud inimeste andmetele – ühegi teise mõisa nimestikes sellist viitamist perekonnanimedele raamatutes siinkirjutaja märganud pole. Seegi annab kinnitust, et mõisu majandati sel perioodil koos.

Parun Roseni abikaasa oli briti päritolu Justine Rigby. Valtus sündis 1836. aastal neil ka tütar (1834. a jüripäeval sündis eelmine tütar veel Tallinnas, mis kinnitab, et siis Rosenid veel Valtus ei elanud). Selgub, et viie mõisa kompleksis pandud 273 nimest on 38 ehk 14% ingliskeelsed. Järelikult võttis nimepanekust osa ka mõisaproua või oli mõisahärra ise oma abikaasa emakeele kasutusele võtnud. Kui mitmed nimed on selgelt ingliskeelsed (*Bastard* 'värdjas, sohilaps', *Karpenter* 'puusepp', *Littel* 'väike', *Taylor* 'rätsep'), siis osa puhul aitab nende tähendust selgitada vaid taustateadmine, et seal kasutati ingliskeelseid nimesid. Nii saavad oma tähenduse *Old* 'vana', *Pig* 'siga', *Skott* (< *scott* 'šotlane'), *Stoon* (< *stone* 'kivi') jt. Nimel *Flaur* ei ole tähendust ka inglise keeles, kuid paneme sinna kõrvale samas talus pandud nime *Duff* ('taigen') ja saamegi nimele selgituse – ingl *flour* 'jahu'.

Perepärimuse järgi sai Raplas nime Vürst endale suurt kasvu ja uhke esiisa. Kui me aga vaatame nime algset kirja pilti *First* (ingl 'esimene') ning asetame selle kõrvale samas Hõreda mõisas pandud nime *Sekkend* (ingl *second* 'teine'), lisades juurde veel teises selle kompleksi mõisas (Hertus) pandud nime *Neljas*, jääb vahelt puudu vaid kolmas.

Haruldasesena kogu Eestis hakkab silma *us*-lõpuliste perekonnanimedele suur hulk. Neid nimesid on 19 (9%): *Bluus*, *Erastus*, *Haus*, *Josephus*, *Klaus*, *Korbus*, *Kuljus*, *Laurus*, *Metsikus*, *Musikus*, *Mustallikus*, *Naurus*, *Ohlus*, *Rantus*, *Remus*, *Romulus*, *Rosimannus*, *Soerus*, *Soldatus*. Nendest nimedest kaheksa esineb Valtus-Hertus, 10 Alus-Raplas ning üks Hõredal (*Bluus*), seega üsna võrdselt (v.a Hõreda). See omakorda kinnitab, et tegemist pole juhusega, perekonnanimedele panijad olid viie mõisa peale ühised. Võimalik, et mõte tekkis esimesena rooma Romuluse ja Remuse nimest⁷ ning lõppu *-us* liideti veel suvalistele nimedele.

---

⁷ Valtus ei olnud Romuluse ja Remuse perekonnanime saajad vennad, praegu pole teada, et nad oleksid üldse sugulased olnud. Romuluse nimi võis saada inspiratsiooni Rapla kihelkonnas olnud Roomu lisanimest (varem eesnimest).

Kokkuvõtteks

Eestis 1820.–1830. aastail toimunud perekonnanimede üldise paneku käigus peab nimede tähenduse selgitamisel arvesse võtma nii piirkondlikke kui ja kohaajaloolisi eripärasid. Nimede valik on mõjutatud nimede panijatest (Põhja-Eestis tuleb tähendusi otsida rohkem saksa, Lõuna-Eestis eesti keelest) ja murdekeelest. Nimede seletamisel peab võrdlusmaterjal olema võimalikult suur, et kooruksid välja mustrid, mis näitavad nimede panijate mõttemaailma ja -käiku. Kui osa piirkondades (eelkõige Võrumaal) andsid nimesid pastorid, siis enamasti tegid seda mõisavalitsuse esindajad. Seega on oluline teada nende tausta (ka ametit, hobisid, keeleoskust) ning majandustegevust. Üks mõisnik võis omada või rentida mitut kõrvuti asetsevat mõisa ning nimede valiku muster selgineb alles nende mitme mõisa nimesid koos võrreldes.

Viidatud kirjandus

Rajandi, Edgar; Helmut Tarand 1966. Perekonnanimedest ja nende uurimise ülesannetest. – Keel ja Kirjandus 4, 228.

OK